

Наталія Мех

ЖАНРОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ В СУЧАСНИХ НАУКОВИХ І КУЛЬТУРНИХ ДИСКУРСАХ

Мовознавча наука постійно апелює до комунікативного аспекту мови. Питання теорії мовного жанру розглянуто у працях таких лінгвістів, як М. М. Бахтін, В. В. Дементьєв, Т. В. Шмельова, Г. Вежбицька, Н. Д. Арутюнова, М. Ю. Федосюк, В. А. Тиригіна, К. А. Долинін, С. Гайда, К. Ф. Седов та ін.

Стилі, жанри наукової мови неодноразово були об'єктом розвідок українських дослідників. Мова науки висвітлювалася в аспекті функціональної стилістики (школа С. Я. Єрмоленко, школа Л. І. Мацько та ін.) та дискурсивного аналізу (Ф. С. Бацевич та ін.). Поняття *жанр* є центральною категорією дискурсу та тексту.

Відображення розуміння *жанру* в культурі, мистецтві та науці фіксує загальномовний словник, інтерпретуючи назване поняття як факт суспільної свідомості, як інструмент наукового пізнання, а також як форму й вид результатів пізнання, пор.: *жанр* – це “вид творів у галузі якого-небудь мистецтва, який характеризується певними сюжетними та стилістичними ознаками... Спосіб що-небудь робити; сукупність прийомів; стиль, манера” (СУМ, II., С. 508). Дослідники вважають, що “жанри завжди є засобами створення, породження нового змісту, невід’ємного від контекстуальних чинників соціальної ситуації та формальних ознак. Формально мовні ознаки жанрів охоплюють функціональну організацію жанрового змісту, текстову композицію, які разом утворюють внутрішню структуру (Ч. Фергюсон) жанру, яка слугує його формальним ідентифікатором. Внутрішня структура реалізує текстотвірну функцію жанрів, яка їм притаманна завдяки цілісності та завершеності” (Яхонтова Т. В. Лінгвогенологія сучасної науки (на матеріалі англійських текстів): автореферат дис. на здоб. наук. ступеня доктора філол. наук. – К, 2014. – С.12; далі – Яхонтова).

До проблеми тексту все частіше звертаються культурологи, розглядаючи культуру – як текст. Саме «текстологічний

підхід надає можливість досягати найбільшої об'єктивності, доказовості і глибини семантичних характеристик («глибинної семантики»). Подвійне тлумачення поняття про текст у музикознавстві викликає труднощі у визначенні рівнів і масштабів текстологічного підходу. Множинність контекстів як різноманітність зв'язків тексту – контексту, багаторівневності явищ тексту, відповідно, текстологічного підходу змушують музикознавців звертатися до понять «великий текст», «гіпертекст». У деяких випадках, наприклад при звертанні до складних музично-культурологічних феноменів, ці поняття стають ключовими» (Осадча С. В. Художньо-комунікативний аспект православної традиції в українській музичній культурі // Часопис. – № 1 (14). – К., 2012. – С. 85). Сучасне знання, вивчаючи насамперед духовний аспект культури, розкриває ціннісно-сміслові структури особистості за допомогою методу розуміння, яке пов'язане з встановленням суті вивчення явища та розкриває механізм перетворення цієї суті в частину культури.

Фахові енциклопедичні джерела фіксують наступну інформацію про термін *жанр* у науці та культурі.

жанр мовний – типова форма завершеного висловлення, зумовлена метою і темою спілкування, а також прийнятими в певному суспільстві нормами, правилами комунікації як фактом соціальної взаємодії людей. *Жанр мовний* визначається тим, хто, кому, для чого, про що і як говорить. Він пов'язаний з діяльнісною прагматичною природою *мовленнєвого акту* і як комунікативна одиниця характеризується тематичною, композиційною і стилістичною цілісністю.

мовні жанри належать до соціально стійких типів висловлень, що історично склалися в певній культурі; вони мають об'єктивний характер. За комунікативним призначенням розрізняють інформативні, оцінні, етикетні, імперативні *мовні жанри*. Поняття *жанр* охоплює як однослівні побутові репліки, так і великі за обсягом тексти – наукові, офіційно-ділові, художні тощо. За походженням розрізняють первинні й вторинні мовні жанри: первинні властиві безпосередньому спілкуванню, а вторинні формуються в умовах розвиненої культури, комунікації – наукової, адміністративно-правової, художньої, релігійної тощо.

Жанрові форми розраховані на інформативну (повідомлення про щось) або фактичну (потреба в спілкуванні як такому) настанову комунікантів. До типових форм висловлення, тобто мовних жанрів, належать *бесіда, побутове оповідання, військова команда, висловлення захоплення, осуд, заперечення, схвалення, ділові документи, щоденник, відповідь, лист, протокол, побажання, подяка, співчуття, жарт, промова* і под. (Українська мова: енциклопедія. – К., 2007. – С.189).

Жанр музичний – (фр. genre – рід, вид, тип, манера) – багатозначне поняття, яке характеризує класифікацію музичної творчості за родами і видами, виходячи з їх походження, умов виконання, сприймання та інших ознак (зміст, структура, засоби виразності, склад виконавців тощо). Поняття жанру використовується в різних аспектах (широкому – оперний жанр, симфонічний жанр, камерний жанр і т. д.; вузькому – велика опера, комічна опера, лірична опера, музична драма і т. д.; симфонія, камерна симфонія, сюїта; увертюра; симфонічна поема; соната, квартет і т.д.; арія, аріозо, каватина, романс, пісня і т. д.). Склад виконавців і спосіб виконання визначають найпоширеніший поділ жанрів на вокальний та інструментальний, які далі диференціюються за дрібнішими ознаками.

Духовна культура – це різноманітний досвід життєдіяльності соціальних суб'єктів, що включає в себе найсуттєвіші результати суспільного досвіду народів щодо освоєння суспільного буття, соціуму в цілому, багатогранних духовних цінностей. Духовна культура як елемент духовного життя, суспільних, духовних відносин – це і певна система цінностей, знань, переконань, світоглядних орієнтацій, норм, традицій в органічній єдності з соціальною гуманістично спрямованою діяльністю людей щодо освоєння, творення буття. Цінності духовної культури мають яскраво виражене національно-специфічне, індивідуальне забарвлення (див.: Філософія: навчальний посібник / за ред. І. Ф. Надольного. – К., 2002. – С. 124).

Українська культура – музична, мистецька та ін. – як «цілісний духовно-комунікативний феномен веде до засадничих понять традиції та канону в їх аксіологічній спорідненості.

У цьому напрямку наукового пізнання головною для розвитку української музичної культури є православна співацька традиція. Це підтверджується зверненням сучасних українських композиторів до канонічних текстів. Саме сьогодні дуже глибоко усвідомлюється, що українська музична мова – як національна – корінням пов'язана з православним співом, як первинною системою культових вокально-хорових жанрів. Цим пояснюється і пріоритетність хорового співу в українській музиці як її національна культурна ознака» (Осадча, С. 83).

Жанрологія, або лінгвістична генологія (лат. *genos* – походження, рід, вид), – це розділ комунікативної лінгвістики, який веде початок із теорії жанрів М. М. Бахтіна і сьогодні претендує на статус філологічної галузі, що досліджує генезис, типологію, функціональні особливості та структурно-мовні риси різних жанрів (Дж. Свейлз, Ф. С. Бацевич та ін.).

Л. В. Шулінова пропонує визначати *жанр* як «динамічну модель побудови текстів (типологічно представлений текст), сформовану активною мовною практикою й закріплену традицією, зумовлену метою й комунікативними настановами, що структурують і формують стильову специфіку, взаємозв'язок мовних одиниць та засобів усіх рівнів» (Шулінова Л. В. Жанрова диференціація наукового стилю сучасної української літературної мови // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – К., 2005. – Вип. 11. – С. 83).

О. М. Семенов визначає жанр (франц. *genre* – вид, стиль, жанр) як форму організації мовного матеріалу в межах певного стилю мовлення, що історично склалася і характеризується функціонально-смісловою специфікою і стереотипною композиційною структурою (Семенов О. М. Культура наукової української мови. – К., 2012. – С. 216). Ґрунтуючись на різних принципах, дослідники розрізняють такі типи мовних жанрів:

- інформативні та фатичні (Т. Г. Винокур, В. В. Дементьєв);
- елементарні та комплексні (М. Ю. Федоосюк);
- мовні та риторичні (О. Б. Сиротиніна);
- риторичні і нериторичні (К. Ф. Сєдов);
- конвенційні і неконвенційні (В. В. Дементьєв);

- інформативні, імперативні, етикетні, оцінні (Т. В. Шмельова) та ін.

Т. В. Попова диференціює жанри за умовами їх побутування і виконання, пор.:

- народної музики (музичний фольклор);
- розважальної музики (в тому числі музика сучасної естради);
- камерної музики (що виконується камерними ансамблями);
- симфонічної музики (виконується великими оркестрами);
- хорової музики (виконується хоровими колективами);
- театральної музики (в тому числі опери, музики до спектаклів, кінофільмів тощо).

В. А. Цукерман розрізняє жанри за змістовими ознаками, пор.: ліричні, епічні, концертні, картинні (програмна музика).

Існує класифікація жанрів за «жанровим змістом» (А. Н. Сохор): культові та обрядові, масово-побутові, концертні, театральні та ін.

Концепція співвідношення типів жанрів за різними типами дискурсу варта особливої уваги. Набір жанрів є формою реалізації певного дискурсу.

Обмін як науковою, так і культурною інформацією, ідеями, знаннями відіграє провідну роль у розвитку сучасного суспільства. Наукова комунікація створює умови для отримання, поширення та використання наукової інформації, як результату наукового пізнання, для забезпечення ефективного та стабільного розвитку науки. Як зазначають дослідники: “Наукова комунікація в сфері сучасної науки – це поліаспектний феномен, спрямований на реалізацію евристично-інформаційної, су-спільно-конструктивної, соціально-організаційної, інформаційно-популяризаційної функції” (Яхонтова, С.12).

В українській культурі «основною передумовою для сприйняття парадигми комунікаційних відносин стає саме церква та релігія, як особливий тип комунікації, який синтезує різні канали передання інформації та різні комунікативні форми. Духовний, гуманістичний код в українській соціокультурній традиції переважає серед аксіологічних орієнтирів української

ментальності і відповідає концепції «нового гуманізму», яка наприкінці ХХ ст. проголосила пріоритет загальнолюдських інтересів та цінностей» (Осадча, С. 88).

Науковий та культурно-мистецький дискурс як складні комунікативні утворення – це набір відповідних наукових та культурно-мистецьких текстів різної жанрової реалізації, зумовленої соціокультурними впливами та цільовою настановою комунікантів. Стилiстичні ознаки і строка та жанросфера – спільна ознака цих дискурсів.

Сучасні дослідники вважають адекватним використання поняття *жанр* для цілісного дослідження специфіки сучасної наукової та культурно-мистецької комунікації. Жанри є засобами комунікації, формами передачі та кодифікації наукового та культурно-мистецького знання.

Леся Мовчун

РИМА: ВІД МОВНОЇ СИСТЕМИ ДО ТЕКСТУ

З думкою, що «поняття рими і римування не можна зв'язувати тільки з віршем» (Стеценко Л. Ф. Із спостережень над римою в ранній творчості Шевченка // Збірник праць V Наукової шевченківської конференції. – К., 1957. – С. 31), погоджується більшість дослідників. У мовній системі і в поетичному тексті під одним терміном розуміють різні поняття – вужче і ширше. Риму у вузькому розумінні (з точки зору мовної системи) утворює пара (ланцюг) слів, об'єднаних на основі формальних критеріїв. Буває, що при об'єднанні слів у риму пару відіграє роль не стільки формальний, скільки смисловий зв'язок. Іноді він настільки важливий, що автор нехтує звуковою подібністю. Це дає підставу розрізняти, з одного боку, римоніми, з другого, – римові слова.

Римоніми – слова з тотожними або максимально співзвучними кінцевими частинами. Відповідно до римових норм української мови в суголосся обов'язково входить наголошений голосний. Римоніми утворюють точну риму, їх можна добирати незалежно від контексту. Ці одиниці зафіксовані